

RÉGI-ÚJ ÉRTÉKEK, ÚJ KONTEXTUSOK

EGY HEGYI TÖRZS, A BRÚK, A VIETNAMI HÁBORÚBAN

Tanulmányom három részből áll. Az első részben azt a tudományos diskurzust vázoló fel, amelybe írásom illeszkedik, annak mintegy keretét szolgálva. A másodikban – korábbi publikációim alapján – a brúk a külvilággal szemben kialakított, történelmi adatokból és korai útleírásokból ki-hüvelyezhető magatartásmintáit, azok mögöttes mozgatórugóit, illetve az alapjukul szolgáló értékrendszert tárgyalom. A harmadik részben egy 18 órás életút interjú fényében azt mutatom be, hogy ezek a magatartásminták és értékrendek hogyan jutnak újra meg újra érvényre egy extrém történelmi–politikai helyzetben: a vietnami háború idején.

A vietnami háború a tudományos diskurzusbán

A vietnami háború kétségkívül a – történelmi, politikai, katonai stb. – tudományos és tudománynépszerűsítő irodalom egyik sláger témája az Amerikai Egyesült Államokban, sőt egyre inkább Vietnamban is. E témában elképesztő mennyiségű publikáció lát napvilágot évről évre. A „vietnami háború” címszó a Google keresőjébe beírva 2012 januárjában 118 000 találatot eredményezett, amelyből egyedül az Amazon.com-on 32 896 volt található. A keresést leszűkítve a „katonai, vietnami háború” (Military. Vietnam War) címszóra még mindig 5380 találatot kaptam. Az Amazon „vietnami háborúra vonatkozó olvasmánylistája” (Vietnam War Reading List) és más hasonló források részletes leírást adnak a legnépszerűbb olvasmányokról. „Amerika leghosszabb háborújáról” (George C. Herring) online publikációk, honlapok (eHistory, history 1900s.about.com), digitális adatbázisok (Veteran’s History Project of the Library of Congress’ American Folklife Center; Texas Tech University’s Vietnam Center and Archive’s Oral History Project¹), TV sorozatok (Vietnam: a Television History) és online kézikönyv verzióik (American Experience, Vietnam Online²) formálják a véleményünket és ismereteinket.

Ebben a zavarba ejtően gazdag kavalkádban kulcsszerepe van a szóbeli történelemnek. A Texas Tech University’s Vietnam Center and Archive’s Oral History Project-jének honlapja akár mottóként is szolgálhatna mind-

¹ <http://www.vietnam.ttu-edu/vietnamcenter>

² <http://www.pbs.org/wgbh/amex/vietnam>

ehhez: „A délkelet-ázsiai háborúk története nem teljes azoknak a hangja nélkül, akik valamilyen módon résztvevői voltak ezeknek az eseményeknek”. Helikopter pilóták, vadászbombázók, tüzerek, ápolónők, fényképeszek, újságírók, a haditengerészet tisztjei, diplomaták, tábornokok, férfiak és nők, fehérek és feketék, európaiak és ázsiaiak hosszú sorban osztják meg velünk személyes emlékeiket (lásd APPY, 2003; BAKER, 1982; CHONG, 2000; DEVANTER, 2001; ESPER, 1983; HAYSLIP, 1989; MARSHALL, 1988; SANTOLI, 1981; WALLACE, 1985). A népszerűsítő művek gyakran éltetik a „rossz háborúba került jó fiúk” – gyakran kétséges – hősiességét, azokét, akik „az emberiség leghősiesebb és legszörnyűbb erőfeszítéseinek egyikében” „kirtartottak, feláldozták magukat és soha nem adták fel [...]”.³ A látásmód „természetes” módon etnocentrikus. Mint azt Peter Brush megjegyzi a Michael H. Hunt által szerkesztett *Vietnam War Reader: A Documentary History from American and Vietnamese Perspectives*-ről írott könyvismertetésében,⁴ „[...] az amerikaiak számára a hollywoodi filmek váltak a háborúra vonatkozó legfontosabb információforrássá. E filmek, illetve a háborút követő közvélemény-kutatások tanulsága szerint a háborúval kapcsolatos népszerű elképzelések fókuszában az a kérdés áll, hogy a háború a közvetlen amerikai elköteleződés idején milyen hatást gyakorolt országunkra és katonáinkra, míg az a kérdés, hogy milyen hatással volt Vietnamra és a vietnamiakra, alig merül fel.”⁵ [saját fordítás]

Amennyiben ez igaz, márpedig igaz, fel kell tennünk a kérdést: mi a helyzet a dél-vietnami központi fennsík területén élő hegyi „törzsekkel”, a nemzeti kisebbségekkel? Vajon a hegylakóknak van-e hangjuk ebben az óriásira duzzadt had- és politikatörténeti szakirodalomban? Közhelyszámba megy ugyanis, hogy a háború nagyrészt az általuk lakott hegyvidéki hátszországban, a „központi fennsíkon” zajlott, s hogy mindkét harcoló fél felhasználta őket saját stratégiai céljai érdekében, élve, sőt *visszaélve* önkéntes vagy kikényszerített segítségükkel.

Akármilyen meglepő is legyen, a kérdésre nemmel kell válaszolnunk. Tudomásom szerint a mai napig nincs egyetlen személyes tanúságtétel, visszaemlékezés, „émikus” szóbeli dokumentum sem közzétéve a hegyvidéki nemzetiségek háborús élményeivel vagy sorsával kapcsolatosan. Néhány kivételtől eltekintve – ilyen például a központi hegyvidék lakóival kapcsolatos kiállítási katalógus, amelynek már a címe „akik túléltek a háborút és a békét” is sugallja a tárgyalt kontextust (CARRIER, 2007) – G. C. HICKEY

³ Amazon Book Description: <http://www.amazon.com/We-Were-Soldiers-Once-Young/dp/0345472640> (Utolsó letöltés: 2012. január 30.) Harold G. MOORE and Joseph L. GALLOWAY által írt *We were Soldiers Once ... and Young: Ia Drang – The Battle That Changed the War in Vietnam* című könyvről és az annak alapján készült filmről. Lásd még HENDERSON, 1988.

⁴ www.historynet.com/book-review-viet. Online publikáció 2010. július 28. Letöltve 2012. január 30.

⁵ Egyszerűség kedvéért itt most eltekintek a vietnami szemszögből és/vagy vietnami nyelven írt művek tárgyalásától.

könyvei (1982a, 1982b, 1993, 2002) az egyedüli tudományos publikációk, amelyek a vietnami fennsík hegylakóinak háborúbeli sorsával és szerepével foglalkoznak – a külső résztvevő vagy megfigyelő szemszögéből. Mintha e népek nem is harcoltak és nem is szenvedtek volna, mintha nem is emlékeznének – mintha nem is léteztek volna! E helyütt nincs módunk arra, hogy e feltűnő hiány okait kutassuk. A nyilvánvaló politikai és történelmi okoktól eltekintve – úgy vélem – az amerikai-vietnami háború alapvetően bipoláris jellege az, ami hajlamos elfeledtetni velünk, hogy Vietnam multietnikus lakossága akarva-akaratlanul is a vietnami háború aktív vagy passzív résztvevője volt.

Tanulmányom ezt az űrt szándékozik kitölteni. Célja, hogy a vietnami háborút a brúk, közelebről *egyetlen* brú (vietnami nyelven Vân Kiêu) hegylakó szemszögéből, személyes élményei tükrében mutassa be. Az írás egy álnéven *khôi Sarâng*nak nevezett férfi⁶ magnóra vett élettörténetén alapszik. A 18 órát meghaladó (és írott formában kb. 350 gépírásos oldalt kitevő) felvételt 1989-ben brú nyelven készítettem Quảng Trị tartományban, Khe Sanh (Hương Hóa) közelében, ahol 1985 és 1989 között összesen 18 hónap terepmunkát végeztem. A szöveg magnóról való lejegyzésére, illetve fordítására 2007–2008-ban került sor; az anyag egyes részleteit – nemzetközi szinten és itthon egyaránt – ez évben kezdtem meg közzétenni. Az anyag politikailag érzékeny jellegére való tekintettel megígértem brú barátomnak, hogy amíg él, nem teszek közzé egyetlen sort sem a felvételekből. Ma már, közel negyed évszázaddal a halála után, a Vietnamban végbemenő gyors politikai és társadalmi-gazdasági változások közepette úgy érzem, eljött az ideje, hogy ezt az egyedülálló dokumentumot a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyem – néhány, eddig kevésbé figyelemre méltatott újabb szempontot beemelve egyúttal a diskurzusba.

A brúk és a vietnami háború

A brúk, a Vietnami Szocialista Köztársaság területén élő 54 nemzetiség egyike, mon-khmer nyelvet beszélő hegyi etnikum, lélekszámuk 55 559 fő (1999), létfenntartásuk égetéses-irtásos szárazrízs természetesen alapul.

⁶ A brúknál érvényben lévő teknonymia (< görög *teknon* 'gyermek' + *onym* 'név', olyan névadási szokás, amelynek során egy szülőt gyermeke, különösen legidősebb gyermeke után neveznek meg) értelmében egy ember neve az illető mindenkori társadalmi helyzetét tükrözi, ilyenformán többször is megváltozhat az élete során: amikor megszületik, megkapja első nevét. Házassága, majd első gyermeke, illetve első unokája megszületése után további neveket kap stb. Az első gyermek születése után egy házaspárt *mpaq/mpiq X*-nek, azaz „X apjának/anyjának” nevezik; első unokájuk születése után *achuaih/ayoaq Y*-nak, azaz „Y nagyapjának/nagyanyjának”. A *khôi* szó „a feleség kapók” csoportjának a megnevezésére szolgál; a név második része, *sarâng* „szorgalmast” jelent. A teljes név tehát egy nemrég házasodott, még gyermektelen férfire utal.

A Központi Vietnami Fennsíkon, az egykori Észak- és Dél-Vietnam közti „demilitarizált zóna”, a 17. szélességi fok mentén, a vietnami-laoszi határ két oldalán élnek. E térség földrajzi, történelmi és kulturális okok következtében egyaránt stratégiai fontosságú: itt található a Vietnami Kordillérakon (Trùng Sơn) átvezető mindössze három hágó egyike, az Ai Lao-hágó (410 m); ez az átjáró a tengerpart és a Mekong völgye közötti legrövidebb útvonal. A brúk által lakott terület történelmileg két szomszédos nagyhatalom, a vietnami császárság és a sziámi királyság ütközőzónájába esik. Ennek következtében gyakran voltak kitéve egymással ellentétes, sőt ellenséges erők hatásának. A 17. század vége óta a vietnami császárság névleges alattvalói. A 19. század végén bekövetkezett francia gyarmatosítás folyamán addigi relatív elszigeteltségük megszűnt. A vietnami háborúban – akaratukon kívül – őket meghaladó világtörténelmi események középpontjába kerültek. Keresztül azonban, hol az egyik, hol a másik, hol mindkét hadviselő fél oldalán részt vettek a háborúban. Falvaik elpusztultak, lakóterületük, anyagi kultúrájuk a háború alatt gyakorlatilag megsemmisült. A brúk egy része a hadi események idején a szomszédos Laoszba menekült, ahonnan csak 1975-ben, a háború befejezése után tértek vissza. Egy másik részüket, hozzávetőleg 3000 főt, a hadműveletek során, 1972-ben, a dél-vietnami kormányzat áttelepítette délre, Đắc Lắc tartományba (tinh) [Krông Pác kerület (huyên), Ea Hiu rurális község (xã)], egy másik hegyi etnikum, a rhadék területére. Itt élnek ma is a rhadék, illetve az időközben túlnyomó többséggé vált vietnamiak között, elhanyagolható lélekszámú kisebbségként.⁷

Khôi Sarâng élete

A történet főhőse, *khôi Sarâng*, az 1930-as évek legvégén, az 1940-es évek legelején szület(het)ett. Brú sorstársaihoz hasonlóan az észak-vietnami kommunista gerillákkal kisgyermekként került kapcsolatba. A vietnami háború francia periódusában (1946–1954) még túl fiatal volt ahhoz, hogy a harcokban részt vegyen. 1957-ben kapcsolódott be a „földalatti” munkába. Először 1959-ben házasodott meg. Még ugyanabban az évben Quảng Trị-ben két évre a dél-vietnami kormányzat börtönébe került „kommunista aknamunka” vádjával. Kiszabadulása után, 1961 és 1965 között szülőfaluja falufőnöke volt, miközben ismét a „forradalmi” csapatoknak „dolgozott”. 1965-ben – súlyos személyes krízis után – átállt az amerikaiakhoz, majd az akkor már katonailag megerősített Khe Sanhba költözött egész falujával együtt. 1965 és 1968 között szerződéses katonaként az amerikai csapatok szolgálatában harcolt. 1965-ben, majd 1967-ben speciális katonai kiképzést kapott Pleikuban. 1968-ban, Khe Sanh ostroma, a dél-vietnami hadsereg

⁷ Lásd NGUYỄN, 1972. 2007-ben ezen áttelepített brúk között végeztem újabb 6 hónapos terepmunkát.

katasztrófális összeomlása után Cam Lo-ba menekült, ahol a Kua falu mellett felállított menekülttáborban várta ki a hadműveletek végét. A táborban teljes családját (első feleségét és két gyermekét) elvesztette; később újra nősült. 1972 táján visszatért szülőföldjére, és ott élt – valószínűleg 1992-ben bekövetkezett – haláláig.

A brúk és a külvilág

Korábbi publikációimban (VARGYAS, 2000, 2002, 2008a, 2008b) többször is részletesen foglalkoztam a brúk feltűnően erőszakmentes, konfliktuskerülő, „félénk” ideológiájával, illetve avval a ténnyel, hogy etnikus identitásukban semmiféle politikai tényező nem látszik szerepet játszani. A brúk a külvilággal való érintkezésre adott válaszait – a legkorábbi időktől egész az 1980-as évek közepéig, amikor is terepmunkámat megkezdtem – megvizsgálva arra az eredményre jutottam, hogy a brúk magatartása „egyetlen alapvető attitűdre vezethető vissza. A brúk a kezdetektől fogva békés és félénk népként állnak előttünk, akik a létező politikai struktúrák perifériáján élve – többek között kereskedelem révén – békés kapcsolatot tartanak fenn szomszédaikkal. Készek arra, hogy kulturális átvételekkel, kölcsönzés révén gazdagítsák a kultúrájukat, és bármiféle idegen politikai fennhatóságot elfogadjanak annak érdekében, hogy megőrizzék privilegizált helyüket a fennálló politikai rendszerek perifériáján, ahová szükség esetén, bármiféle válságos pillanatban, visszavonulhatnak.” (VARGYAS, 2002, 155.)

A politikai identitás teljes hiányáról, illetve annak könnyű változásáról árulkodó, gyakorta megfogalmazott állítást, melynek értelmében „bárki is jött ide uralkodni rajtunk, elfogadtuk a hatalmát” elemezve, azt a centrum-periféria délkelet-ázsiai modelljével magyarázva arra az eredményre jutottam, hogy „Az uralkodó vagy hűbérúr kiléte szemmel láthatólag érdektelen a számukra [...], miközben [...] kényesen vigyáznak a periférián elfoglalt (relatív) függetlenségükre. Magyarán: »ha békén hagytok bennünket, cserébe elfogadunk titeket uralkodónak«. A függetlenség megőrzésére azonban harcias szomszédaikétól eltérő, »puha« stratégiát választottak maguknak. *Ennek lényege az, hogy az őket meghaladó, átfogó politikai rendszer kereteit elfogadván, a lehető legkevesebb feltűnést és problémát okozva, amennyire csak lehetséges, észrevétlenek maradnak; látszólag integrálódva, egyúttal mégis minden alkalmat megragadva az alóla való kibújásra, egyszerre benne is vannak, és kívül is élnek rajta* (kiemelés az eredetiben; VARGYAS, 2002, 151–152.).

Mindezt egy általam felfedezett és közzétett (VARGYAS, 2000, 257–297.), 1947-ből származó, egyedülálló gépirásos francia katonai jelentés példáján illusztráltam. Idézem végkövetkeztéseimet: „Ebben a lényegre látó, világos helyzetjelentésben szinte minden benne van, amiről eddig beszéltünk:

az érintkezéstől való félelem, a földrajzi-politikai perifériára való visszahúzódás, az idegen fennhatóság látszólag készséges elismerése, ugyanakkor az alóla való kibújás, a periférián a személyes szabadsághoz [...] való macacs ragaszkodás stb. Mindehhez csak annyit szükséges hozzátenni, hogy az a kettős alávetettség vagy »nem tiszta« hűbéri helyzet, amelyben a brúk voltak, valószínűleg hosszú évszázadokig tipikus történelmi jelenség volt a két rivális birodalom, a vietnami és a laoszi-sziámi (thai-földi) birodalmak érdekszférájának és ütközőzónájának a vidékén [...] A brúk Barthélémy [hadnagy] által bemutatott törekvései, hogy ezt a nehéz helyzetet kihasználják a maguk számára, hasonló helyzetben szintén valószínűleg tipikusnak mondhatók Délkelet-Ázsiában vagy akár másutt is. Akárhogy is van, e jelentés egyedülálló történelmi dokumentum: egy törékeny és békés társadalom sikeres-sikertelen próbálkozásait örökíti meg abból a célból, hogy a nála erősebb külső hatalmakkal szemben megőrizze [...] szabadságát.” (VARGYAS, 2002, 154.)

Végső konklúzióban tehát a brúk – szöges ellentétben harcias, sőt agresszív szomszédaikkal, a katukkal és a tau oiokkal – tudatosan dolgoztak ki valamiféle „puha” stratégiát, amelynek lényege abban áll, hogy látszólag elfogadva a fennálló és őket meghaladó hatalmi kereteket, kényesen ügyelnek arra, hogy fenntarthassák privilegizált helyüket a politikai-hatalmi struktúrák perifériáján. Ily módon, egyszerre *belül* is és *kívül* is lévén rajtuk, „a periférián megőrzött *szabadságukért* hajlandók feladni még [politikai] *függetlenségüket* is” (VARGYAS, 2002, 155.).

Khôi Sarâng és a vietnami háború. Régi magatartásminták új kontextusban

Az alábbiakban a fent kifejtett régi értékrendszer egy új, extrém politikai helyzetben, a vietnami háborúban való megjelenésének formáit kísérem meg *khôi Sarâng* általam gyűjtött élettörténete tükrében bemutatni. A mellékletben három szövegrészletet teszek közzé 18 órás gyűjtésemből. A tanulmányomban felhasznált mondatokat dőlt betűtípussal jelölöm bennük, így törekedve arra, hogy a modern folklorisztikában ma már elengedhetetlennek tartott teljes kontextust bemutassam. Kérdéseim (amelyek időnként szándékosan provokatívak), a rájuk adott válaszok, az azokhoz hozzátett megjegyzéseim mind megjelennek e szövegmellékletekben, segítvén az illusztrációképp kiragadott mondatok jobb megértését.

1) Az amerikai és vietnami oldalról egyaránt döntően hősies hangvételű irodalommal szöges ellentétben *khôi Sarâng* újra meg újra megerősíti azt, ami a brúk múltbeli viselkedésmintái mögött fő mozgatórugónak tűnt a számomra: a náluk erősebbek – vietnamiak, franciák, amerikaiak vagy bárki más – felsőbbrendűségének az elismerését, a tudatosan és explicit módon

vállalt – legalábbis látszólagos – behódolást. Ne tagadjuk, a „Mit ér nekem hat vármegye, tizenkettő jöjjön ide!” halált megvető betyáros hősiességéhez, a 19. századi nemzeteszme érdekében tudatosan vállalt dicső halálhoz szokott értékrendszerünknek nehéz elfogadnia ezt a pozitív ideológia szintjére emelt „félénkséget”! Magamnak is sok problémát jelentett mindaddig, amíg meg nem értettem: ez az ideológia a *gyengék* ideológiája, akik sok évszázados tapasztalatból, lehetőségeiket nagyon is gyakorlatias módon felmérve tudják, hogy az ellenállás reménytelen a számukra.⁸ Akármilyen kiábrándítóan és nem hősiességnek is látszik, természetes reakció ez azok részéről, akik keresztűzbe kerülnek egy olyan háborúban, amelyhez semmi közük.

Álljon itt néhány példa a szövegmelléletekből!

1. szöveg: A) KS: Ez pedig igaz, így van, akármilyen ország jött ide uralkodni felettünk, elfogadtuk az uralmát. B) VG: *Ez tehát nem a ti háborútok volt?* KS: Nem bizony, nem a miénk. VG: *Akkor kié?* KS: A vietnamiaké. C) KS: Félünk! VG: *Mitől?* KS: Attól, hogy elpusztítanak bennünket! Ha azt mondják, hogy lelőnek bennünket, el kell tűrnünk, hogy lelőnek bennünket. Mi brúk nem vagyunk valami harcias természet, nem bántjuk egymást. Aztán ha azt mondják, hogy „ti brúk, el kell mennetek katonának”, elmegyünk. D) Nemesak attól félünk, hogy meghalunk! Nem szeretünk egyáltalán harcolni sem.

2. szöveg: A) KS: Mi brúk, mindannyian ilyenek vagyunk! Mikor milyen csapatok (*ling* = vietnami: katonák) jöttek ide, mindig azokkal harcoltunk együtt! VG: *Mikor melyik fél katonái jöttek ide, mindig azoknak az oldalán harcoltatok?* KS: Mikor melyik ország/hatalom (*nróc* = vietnami: ország) jött ide és volt szüksége katonákra, mindig oda mentünk el. Bármilyen ország is legyen az, egyrészt mert enni kapunk meg ruhát, másrészt, mert nekünk mindegy, hogy milyen ország; mi brúk nem akarunk házat, nem akarunk hazát...

2) A fent vázolt körülmények, az állandó kényszer, a harcoló felek által rájuk gyakorolt nyomás a célból, hogy megnyerjék támogatásukat, elégséges magyarázattal szolgálnak a brúk látszólag hűtlen, kétkulacsos, csalárd vagy álnok magatartására. A brúk mindig annak hódolnak be, aki jelen van, és közvetlen veszélyforrást jelent a számukra – a körülmények függvényében oda-vissza ingadozva a hadviselő felek között. Egy itt nem idézett szövegben KS hosszú történetet mesélt el nekem arról, hogyan sikerült megvédeni magukat mindkét féltől, szövetségesüknek kiadva magukat, egyben kölcsönösen beárválva, információkkal látva el őket a másiktól: „elmenetre is volt utunk, meg visszajövetelre is” – zárta a történetet!

⁸ Emlékeztetőül: napjainkban a brúk lélekszáma hozzávetőleg 60 000 főre rúg, míg a vietnamiaké 92 millió körül jár. Ha e számok a vietnami háború idején mások is voltak, a nagyságrend akkor is néhány tízezer *versus* több tízmillió volt.

E túlélési stratégiát számos szövegpélda bizonyítja.

1. szöveg: A) KS: Ha jöttek a vietnamiak, és azt mondták, harcoljunk velük [az ő oldalukon], harcoltunk! Ha jöttek az amerikaiak, és azt mondták, hogy harcoljunk velük [az ő oldalukon], harcoltunk! B) KS: Ha ők [a vietnamiak] háborúba visznek bennünket, akkor harcolunk is az ő oldalukon, „fiatalabb testvér-idősebb testvér” viszony van köztünk. De ha bármilyen más ország (*nước*) idejön, majd az is háborúba visz bennünket, ám ugyanakkor szépen is viselkedik velünk, azzal is „fiatalabb testvér-idősebb testvér” viszonyban leszünk! Mi ilyenek vagyunk, őket is „fiatalabb testvér-idősebb testvér”-nek fogjuk hívni!

2. szöveg: A) KS: Akárkinek a katonái is voltunk, parancsra csináltuk, de a halált nem szerettük! Nem bizony. VG: *Azért csináltátok mindig, mert megparancsolták?* KS: Igen, mert azt mondták, hogy „valakinek mennie kell” vagy „nektek mennetek kell”, és senki sem mondhatta azt, hogy nem megy. Hát elmentünk. B) KS: Az ember azért ment el katonának, mert kényszerítették rá. A franciáknak nem lehetett azt mondani, hogy nem megy az ember katonának. Értesítettük hát a kommunistákat is erről. [...] Az akkori Viet Minh nem volt ilyen merev, mint ma. A Viet Minh idejebeli kommunisták rugalmasak voltak. Ha elmentél francia katonának, hát elmentél; ha megtörtént, hát így szóltak: „ha harcra kerül a sor, és löni fogsz, majd *főlénk* lőj! VG: *Tényleg így megbeszélték?* KS: Tényleg! Majd *főlénk* lőj! VG: *Ne lőjön rájuk?* KS: Ne bizony, lőjön más! *Főlénk* lőj! És mikor a töltényt a fejük vagy a fejünk fölé lőttük ki, tudta, hogy vele szemben ott „jó” emberek vannak! És aztán később rákérdezett, ki is volt ott, melyik brú?

3) Egy további visszatérő gondolat, ami a szövegekben gyakran feltűnik, a vietnamiaknak tulajdonított mentalitás. A békés és félénk brúkkal szemben ők „szeretik a háborút és a hadviselést”. Országot akartak maguknak, és megharcoltak érte. Bármiféle nehézséget, börtönt vagy akár halált is hajlandók kiállni érte.

1. szöveg: A) KS: Ezek a vietnamiak, ha valaki bejött az országukba, és harcolni kezdett velük, ők azonnal felvették a harcot ellenük. Mi viszont, ha valaki gyilkolni kezd bennünket, eltűrjük, mi brúk azonnal elmenekülünk!

2. szöveg: A) KS: Ott nagyon sok vietnami halt meg, a franciák harcoltak, a brúk meg elfutottak. VG: *Elfutottak?* KS: El bizony. Tudod, a vietnamiak lelkivilága („az epéje”) meglehetősen furcsa! VG: *Hogyhogy furcsa?* KS: Ők nagyon szeretnek harcolni. Akármilyen nehéz legyen is, szeretnek harcolni. Ledobják azt a bombát, legurítják a hegyről, hogy az útra essen, legurítják. A vietnamiak nagyon hozzá

vannak szokva/el bírják viselni, hogy meghaljanak. Igaz, nekik lett is országuk, nekünk meg, brúknak, nem lett!

A brú és a vietnami értékrendszer közötti különbséget kitűnően mutatja a 3. szöveg, KS története arról, hogy miért és hogyan fordított hátat a kommunista gerilláknak és ment át az amerikaiak oldalára. Tudván, hogy a dél-vietnami rendőrség már körözi, kommunista előljáróját arra kérte, engedélyezze számára, hogy a családjával együtt elmenekülhessen Északra. Jóllehet az engedélyt először megkapta, később visszavonták azt – valószínűleg stratégiai megfontolások miatt. A földalatti forradalmi erők számára egy helyi férfi, aki az erdőt és a benne vezető ösvényeket mint a tenyerét ismeri, sokkal értékesebb, mint egy indoktrinált kommunista brú valahol az északi hátszágban. Csakhogy az az – ideológiailag terhelt – frazeológia, amivel megpróbálták döntésük valódi okát elfedni, szöges ellentétben állt mindazzal, amit egy brú valaha is hajlandó lett volna (vagy lenne akár ma is) elfogadni: megparancsolták a számára, hogy tartson ki és viselje el a szenvedéseket egy jobb jövő érdekében! „Becsapva és elárulva”, KS egyszer s mindenkorra megszakította hozzájuk fűződő kapcsolatait és hagyta, hogy letartóztassák. Idézem:

3. szöveg: A) KS: Azt mondta, hogy ne menjek! Nem engedte! Nincs út, azt mondta, egyrészt nincs út. Másrészt azt szeretné, hogy béke legyen ebben az országban. Hogy könnyű legyen házat és irtásföldet készíteni. És ehhez tudni kell túrni mindent, bevonulni a börtönbe Khe Sanhba. Ezt mondta! VG: *Nem értem, boldogságról beszél, amikor az ember börtönbe kerül Khe Sanhban?* KS: Ha túrni tudsz, akkor lesz ebben az országban béke; [mi az, hogy] nem akarod a börtönt, de a békét, azt akarod, milyen béke ez? Ilyeneket mondott *ông G.!* VG: *Várj csak, ezt nem értem. Mondd el újra! [itt a *ngõi*, majd a *nôiq* szó értelmét kérdelem]* KS: Azt mondta, hogy ha elfognak, túrni kell, ne meneküljünk el; ha megvernek, túrni kell! VG: *De miért?* KS: [Mit tudom én!] Így beszélt(ek). Ő, meg *mpaq Đ.*, H-faluból! Olyanokat mondtak, hogy „ti brúk a forradalomnak dolgoztok, de egy kicsit sem szeretitek, egyáltalán nem szeretitek a nehézségeket! Nem szeretitek, ha börtönbe kerültök! VG: *De hát senki se szereti! Senki se akar börtönbe menni! Micsoda örült ez az ember!* KS: Hát, ha egy kicsit sem szeretitek, akkor egyáltalán minek is csináljátok, mit csináltok egyáltalán! Így mondták. Akkor én azt válaszoltam: „Hát akkor ennyi! Ha ti így beszéltek, akkor én nem csinálom tovább!” Reggel hazamentem, kora reggel, és még ott, akkor, jött is Diem [katonasága] és el is fogtak azonnal.

4) Egy következő gondolat, ami a szövegekben újra meg újra visszatér, a szabadság *versus* (politikai) függetlenség kérdése, illetve az a magatartás,

amit a brúk a velük szembeni „helyes” viselkedésnek tekintenek. Az *I. szöveg* megható bepillantást ad a brúk ez utóbbival kapcsolatos elvárásaiba és mentalitásába. Idézem:

A) KS: Igen, féltünk, életben akartunk maradni! S ha elfogadtuk a [franciák] uralmát, azért tettük, mert szépen beszéltek/bántak velünk, s mert amikor összehozott a sors velük [„találkoztunk velük”], nem bántottak bennünket. Mindössze ezért! Ha azt mondták, hogy tegye ki-ki a maga dolgát külön-külön [„menjünk és járjunk külön”], senki ne bántsa a másikat, senki ne mondjon rosszat a másikra; ki mit szeretne, tegye; ki-ki menjen oda, ahova neki tetszik; a szükséges dolgokat mindenki szerezzze be magának; senki ne szólja meg a másikat – akkor azonnal rendben is volt közöttünk minden! És ha most a vietnamiak nem tartanának mindig eligazítást, ha mindenki ott irtaná az erdőt, ahol akarja, ha oda mehetnénk, ahova akarunk, nem kellene mindenhez papír – azonnal rendben is lennének a dolgok! De hát mindig az a papír! Menni csak akkor lehet, ha van papír, azt papolják egyre, hogy az erdőt ne irtsuk, „ne tedd!”, és mi engedelmeskedünk nekik. Ha nem így tennék, börtönbe kerülnék. [...] Szóval, mi brúk, ilyenek vagyunk! És ha csak egy embert is megölnek közülünk, százak reszketnek utána; mindannyian félünk, ha egyet is elpusztítanak közülünk! „Látjátok, kinyírtak egyet, vigyázzatok, ezek nem tréfálnak!” VG: *Szerencsétlen sors adatott nektek!* KS: Igen, nagyon szerencsétlenek vagyunk. De ha saját főnökünk/vezérünk (brú: *pua*) lenne, valaki közülünk, akkor nem túrnék már, az is lehet, hogy magunktól harcolnánk, kevesen vagyunk mi brúk, de mi is tudunk harcolni, hidd el nekem!

5) Ezeket a „szerencsétlen” brúkat hidegen hagyja bármiféle ideológia – jobban mondva az ő ideológiájuk földhöz ragadtan evilági. Élelem és ruhák a legfontosabb értékek a számukra. KS újra meg újra kijelenti, hogy e kettő megszerzése életük legfőbb célja, cselekedeteik fő mozgatórugója.

A *2. számú* szöveg számos ékesszóló példával szolgál ennek az állításnak az alátámasztására:

A) VG: *Azért csináltátok mindig, mert megparancsolták?* KS: Igen, mert azt mondták, hogy „valakinek mennie kell” vagy „nektek mennetek kell”, és senki sem mondhatta azt, hogy nem megy. Hát elmentünk. De ha valaki azt mondta volna, hogy aki szeretne menni, az menjen, aki nem szeretne, az ne menjen... VG: *...akkor senki se ment volna?* KS: Senki se. De ha [azt mondták], hogy aki szeretne menni, az menjen, aki nem szeretne, az ne menjen, de aki elmegy, az nem fog szükölködni, akkor mindenki el akart menni! Megvolt mindene, étel és ruha [amit csak megkívánt]. Ez a szép élet! Mi brúk márcsak ilyenek

vagyunk! B) VG: *ha az ételt és a ruhát megkaptátok az egyik oldalon, és ugyanúgy megkaptátok a másik oldalon is, akkor mindegy volt, hogy melyik oldalra álltok?* KS: Igen, teljesen mindegy, bármelyikre! Minket csak az étel és a ruha érdekel, akár hívnak [értsd: verbuválnak], akár nem; ha jól élünk, fiatalok és felnőttek egyaránt, mindenki elmegy! VG: *Akkor nem azért mentetek, mert testestül-lelkestül („az epétekben”) kommunisták vagy Amerika-barátok voltatok?* KS: Nem, mi mindannyian „testestül-lelkestül” jól enni és jól öltözni akarunk, mi brúk ilyenek vagyunk! Enni és öltözni szeretnénk, ahol megadják nekünk a jólétet, oda megyünk azonnal!

Összegzés

A példákat tovább sorolhatnánk. Foglaljuk össze az elmondottakat! Az itt bemutatott dokumentumok ékesszólóan bizonyítják, hogy a vietnami háborúról folytatott diskurzusban a két fő résztvevő (amerikai és vietnami) hangján kívül megszólaltatható egy harmadik is: a hegylakóké. Vietnam nemzetiségeit feltűnően és következetesen kifelejtették az „Amerika leg-hosszabb háborújáról” folytatott nyilvános beszédből. A vietnami háború többek között a szembenálló ideológiák háborúja is volt. Mindkét hadviselő fél ideológiai alapon próbált a háborúban szövetségeseket találni. Márpedig, mint azt láttuk, sokkal evilágibb dolgok, kényszer és pénz (élelem és ruhák) voltak a legtöbb brú számára a valódi mozgatórugók. *Khõi Sarâng* története, mint csepp a tengerben, számtalan brú élettörténetét példázza. E szövegek fényében jól látszik, hogy az antropológiai kutatás által feltárt hagyományos értékrendszerek, viselkedésmódok, túlélési stratégiák kulcsot szolgáltathatnak a jelen vagy a közelmúlt társadalmi folyamatainak megértéséhez. Két, egymással szembenálló értékrendszert láttunk: egy, a patriotizmusra és nemzeteszmére alapozó vietnamit, amely elfogadhatónak, sőt dicsőséges dolognak tartja a szülőföldért való szenvedést és halált; illetve egy brút, amelynek célja a túlélés és az anyagi jólét egy olyan kiszolgáltatott helyzetben, amely túlmutat rajtuk. Mindazonáltal ne a brúkat és „félénk” ideológiájukat hibáztassuk azért, hogy – mint azt *khõi Sarâng* mondta – a vietnamiaknak lett országuk, a brúknak pedig nem!

IRODALOM

- APPY, Christian G.
2003 *Patriots: the Vietnam War remembered from all sides*, New York, Viking.
- BAKER, Mark
1982 *Nam: The Vietnam War in the Words of the Men and Women Who Fought There*. London, Abacus.
- BAO Ninh
1996 *Sorrow of war*. New York, Riverhead Books.
- CARRIER, Joseph
2007 *Surviving War, Surviving Peace. The Central Highlanders of Vietnam*. (An exhibit in the UC Irvine Langson Library, Muriel Ansley Reynolds Exhibit Gallery, May-November 2007, curated by J. Carrier) The UC Irvine Libraries, Irvine, California.
- CHONG, Denise
2000 *The Girl in the Picture: The Story of Kim Phuc, the Photograph, and the Vietnam War*. New York, Viking Adult.
- DEVANTER, Van Linda
2001 *Home Before Morning: The Story of an Army Nurse in Vietnam*. Amherst, MA., University of Massachusetts Press.
- ESPER, George
1983 *The Eyewitness History of the Vietnam War, 1961–1975*. New York, Ballantine Books.
- HAYSLIP, Le Ly
1989 *When Heaven and Earth Changed Places: A Vietnamese Woman's Journey from War to Peace*. New York, Doubleday.
- HENDERSON, Charles
1988 *Marine Sniper: 93 Confirmed Kills*. New York, Berkley Books.
- HERRING, George C.
2001 *America's longest war. The United States and Vietnam, 1950–1975*. Boston, McGraw-Hill, 4th ed.
- HICKEY, Gerald Cannon
1982a *Sons of the Mountains. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954*. New Haven – London, Yale Univ. Press.
1982b *Free in the Forest. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands 1954–1976*. New Haven – London, Yale Univ. Press.
1993 *Shattered World: Adaptation and Survival among Vietnam's Highland Peoples during the Vietnam War*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
2002 *Window on a War: an Anthropologist in the Vietnam Conflict*. Lubbock, Texas Tech University Press.

- HUNT, H. Michael
2010 *Vietnam War Reader: A Documentary History from American and Vietnamese Perspectives*. Chapel Hill, N.C., University of North Carolina Press.
- MARSHALL, Kathryn
1988 *In the Combat Zone: An Oral History of American Women in Vietnam*. New York, Penguin.
- NGUYỄN, Trắc Dĩ
1972 *Cuộc Di Dân Sắc-Tộc Bru Từ Quảng-Trị vào Darlac*. [Saigon] Bộ Phát Triển Sắc-Tộc Ấn Hành.
- SALEMINK, Oscar
2003 *Ethnography of Vietnam's Central Highlanders: A Historical Contextualization, 1850–1900*. Honolulu, University of Hawaii Press.
- SANTOLI, Al
1981 *Everything We Had: An Oral History of the Vietnam War by Thirty-three American Soldiers Who Fought It*. New York, Ballantine Books.
- TRƯỜNG, Như Tăng
1986 *A Vietcong Memoir: An Inside Account of the Vietnam War and Its Aftermath*. San Diego, Harcourt Brace Jovanovich.
- VARGYAS Gábor
2000 *A la recherche des Brou perdus, population montagnarde du Centre Indochinois*. Genève, Etudes Orientales, Olizane. (Les Cahiers de PENINSULE 5.)
2002 „Bárki is jött ide uralkodni rajtunk, elfogadtuk a hatalmát”. „Laza” politikai szervezettek és „puha” stratégiák – avagy etnikus identitás Délkelet-Ázsiában. (Brú esettanulmány.) In: PÓCS Éva (szerk.): *Közösség és identitás*. 121–155. [újraközölve VARGYAS, 2008b, 17–54.] (Studia Ethnologica Hungarica III.)
2008a Quiconque voulait s'imposer à nous, nous avons accepté son pouvoir. In: MANTIENNE, Frédéric – TAYLOR, Keith W. (szerk.): *Monde du Viet-Nam./Vietnam World. Hommage à Nguyen The Anh*. 341–369. Paris, les Indes Savantes.
2008b *Dacolva az elkerülhetetlennel. Egy közép-vietnami hegyi törzs, a brúk kultúrája és vallása. (Válogatott tanulmányok.)* Budapest, L'Harmattan. (Kultúrák keresztútján 8.)
- WALLACE, Terry
1985 *Bloods: An Oral History of the Vietnam war by Black Veterans*. New York, Ballantine Books.

FÜGGELÉK

1. Szövegmelléklet [3/14]

VG: Emlékszem, tavaly mindig azt meséltétek nekem, és én állandóan vitatkoztam veletek emiatt, hogy „akármilyen ország jött ide uralkodni felettetek, elfogadtátok az uralmát”.

KS: *Ez pedig igaz, így van, „akármilyen ország jött ide uralkodni felettünk, elfogadtuk az uralmát”.*

VG: Jó, de miért? Mindig azt mondjátok, hogy azért, mert buták vagytok, mert nem tudtok semmit!

KS: Bizony nem tudunk! *Ezek a vietnamiak, ha valaki bejött az országukba, és harcolni kezdett velük, ők azonnal felvették a harcot ellenük. Mi viszont, ha valaki gyilkolni kezd bennünket, eltűrjük, mi brúk azonnal elmenekülünk!* Hol láttál olyat, hogy valaki azt mondja, meg akar ölni bennünket, és mi szembeszállunk, hogy harcolni kezd, és felvesszük a harcot vele? Ilyet nem tudsz mutatni.

VG: Ti nem harcoltok?

KS: Nem, nem harcolunk.

VG: De hisz ti a kommunisták oldalán is harcoltatok, meg az amerikaiakén is.

KS: A vietnamiak vittek minket bele!

VG: A vietnamiak? De az amerikaiak nem.

KS: Az amerikaiak is vittek, ők is, elmehettünk katonának hozzájuk, és akkor harcba szálltunk a vietnamiakkal. Aztán ezek a vietnamiak is harcba vittek bennünket, a vállunkon puska volt, de ha nem adtak puskát, s csak magunk, a pusztá testünk volt, azonnal elfutottunk és félrehúzódtunk! [...]

VG: Ti nem szerettek harcolni, csak azért harcoltok, mert féltek?

KS: *Nemcsak attól félünk, hogy meghalunk! Nem szeretünk egyáltalán harcolni sem, nincs fegyverünk, nincs töltényünk, semmink sincs, az osztályrészünk az, hogy bozótvágó késsel házat és irtásföldet csináljunk. De ha valaki belevitt minket a harcba, mi is harcoltunk ám, nagyon is! Mi ilyenek vagyunk!*

VG: Hogyan?

KS: *Ha jöttek a vietnamiak, és azt mondták, harcoljunk velük [az ő oldalukon], harcoltunk! Ha jöttek az amerikaiak, és azt mondták, hogy harcoljunk velük [az ő oldalukon], harcoltunk!* Mi brúk, ilyenek vagyunk ám!

VG: De hát miért mentetek el az ő oldalukon harcolni, ha egyszer nem szerettek háborúzni? Ha mindig a menekülésen jár az eszetek? Most meg azt mondod, hogy amikor harcra került a sor, nagyon is tudtatok harcolni. Akkor most mit is szerettek ti a lelketek mélyén?

KS: Menekülni akkor menekülünk, ha magunk vagyunk, ha nem vegyü-
lünk össze senkivel! De a vietnamiak is, az amerikaiak is összevegyültek
velünk, mindig megmondták, hogy mit kell csinálnunk, „most harcolni fo-
gunk, jó”?! „Ezek az amerikaiak bejöttek az országunkba és kizsákmányol-
nak bennünket, felveszitek a harcot velük, ugye?” „Nem akarjuk!” „Ha nem
akarjátok, kinyírunk benneteket, itt, azonnal!” Muszáj hát harcolnunk kart
karba öltve velük! De ha azt mondanák, hogy „*ha nem akarjátok felvenni
a harcot az amerikaiakkal, az se baj, majd mi elmegyünk, mi [vietnamiak],
harcolni, egyedül*” – akkor bizony eszünkbe se jutna, hogy elmenjünk hábo-
rúzni, hidd el nekem!

VG: Ez tehát nem a ti háborútok volt?

KS: Nem bizony, nem a miénk.

VG: Akkor kié?

KS: A vietnamiaké.

VG: A vietnamiaké?

KS: Igen.

VG: De hát ti azt szoktátok mondani, hogy a vietnamiakkal „fiatalabb
testvér-idősebb testvér” viszonyban vagytok, hogy barátok vagytok!

KS: Igen, barátok vagyunk, így, ilyen formán! *Ha ők háborúba visznek
bennünket, akkor harcolunk is az ő oldalukon, „fiatalabb testvér-idősebb test-
vér” viszony van köztünk. De ha bármilyen más ország (nuóc) idejön, majd
az is háborúba visz bennünket, ám ugyanakkor szépen is viselkedik velünk,
azzal is „fiatalabb testvér-idősebb testvér” viszonyban leszünk! Mi ilyenek
vagyunk, őket is „fiatalabb testvér-idősebb testvér”-nek fogjuk hívni!*

[Itt hosszú beszélgetés és vita kezdődik köztünk a brúk állítólagos „bu-
taságáról”. KS felsorolja a brú kultúra számos „deficitjét”, mint például a
vasmegmunkálás, a szövés, a sólepárlás ismeretének a hiányát.]

VG: Na jó. Szóval, ha a franciák idejönnek, elfogadjátok az uralmukat,
ha az amerikaiak idejönnek, elfogadjátok az uralmukat, ha a vietnamiak
idejönnek, elfogadjátok az uralmukat. Ha bárki, bármilyen hatalom („or-
szág”) jön ide, annak is elfogadjátok az uralmát?

KS: Igen, elfogadjuk.

VG: Miért?

KS: *Akárki jön ide, mi elfogadjuk az uralmát.* Ha azt mondják, hogy
menjetek kulinak, beleegyezőnk. Nem válaszolunk úgy, hogy „ti azt mond-
játok, menjünk kulinak, de mi nem akarunk! Mi külön [állóak] vagyunk!”
Nem, nem válaszolunk így.

VG: És miért nem válaszoltok így?

KS: *Félünk!*

VG: *Mitől?*

KS: *Attól, hogy elpusztítanak bennünket!* Ha azt mondják, hogy lelőnek
bennünket, el kell tűrnünk, hogy lelőnek bennünket. *Mi brúk nem vagyunk*

valami harcos természet, nem bántjuk egymást. Aztán ha azt mondják, hogy „ti brúk, menjetek el katonának”, elmegyünk. Elmegyünk harcolni, de nem csak otthon [a saját országunkban], ha azt mondták nekünk, hogy bármilyen más országba (nuóc) menjünk el harcolni, innét akár egész Thaiföldre is elmentünk! Mi brúk furcsa szerzet vagyunk, furcsa a mi sorsunk! Aztán ha azt mondták nekünk, hogy vezessünk repülőgépet, féltünk attól, ami távol áll tőlünk [ami idegen a számunkra]. A járművekkel ugyanez a helyzet. Kevesen tudnak autót vezetni közülünk. Így aztán megint csak összevegyültünk azokkal!

VG: És akkor azért éltetek az amerikaiak oldalán/azért fogadtátok el az uralmukat, mert féltetek az amerikaiaktól, és azért éltetek a vietnamiak oldalán/azért fogadtátok el az uralmukat, mert féltetek a vietnamiaktól?

KS: Igen, mert féltünk.

VG: És a franciákkal is ez a helyzet?

KS: *Igen, féltünk, életben akartunk maradni! S ha elfogadtuk a [franciák] uralmát, azért tettük, mert szépen beszéltek/bántak velünk, s mert amikor összehozott a sors velük [„találkoztunk velük”], nem bántottak bennünket. Mindössze ezért! Ha azt mondták, hogy tegye ki-ki a maga dolgát, külön-külön [„menjünk és járjunk külön”], senki ne bántsa a másikat, senki ne mondjon rosszat a másakra, ki mit szeretne, tegye, ki-ki menjen oda, ahova neki tetszik, a szükséges dolgokat mindenki szerezz be magának, senki ne szólja meg a másikat – akkor azonnal rendben is volt közöttünk minden! És ha most a vietnamiak nem tartanának mindig eligazítást, ha mindenki ott irtaná az erdőt, ahol akarja, ha oda mehetnénk, ahova akarunk, nem kellene mindenhez papír – azonnal rendben is lennének a dolgok! De hát mindig az a papír! Menni csak akkor lehet, ha van papír; azt papolják egyre, hogy az erdőt ne irtsuk, „ne tedd!”, és mi engedelmességek nekik. Ha nem így tennénk, börtönbe kerülnénk.*

[...] Szóval, mi brúk, ilyenek vagyunk! És ha csak egy embert is megölnek közülünk, százak reszketnek utána; mindannyian féltünk, ha egyet is elpusztítanak közülünk! „Látjátok, kinyírtak egyet, vigyázatok, ezek nem tréálnak!”

VG: Szerencsétlen sorsotok van!

KS: *Igen, nagyon szerencsétlenek vagyunk. De ha lenne egy saját főnökünk/vezérünk (brú: pua), valaki közülünk, akkor nem tűrnénk már, az is lehet, hogy magunktól harcolnánk, kevesen vagyunk mi brúk, de mi is tudunk harcolni, hidd el nekem! Nekünk is van szívünk [„epénk”], mi is tudunk haragosak lenni, de hát nincs főnökünk/vezérünk, senki nem teremt elő semmit nekünk! Töltényünk nincs, a vietnamiaktól kapjuk, puskánk nincs, az is a vietnamiaktól jön, a gránátot is tőlük kapjuk, mindent ők teremtenek elő nekünk. Még kinyitni sem tudjuk a puskát, mindent ők magyaráznak el nekünk, „nézd csak, így kell kinyitni, így húzod fel!”*

VG: És azt mondod, ha saját főnökötök/vezéreték lenne, mindannyian harcolnátok?

KS: *Igen, bizony, ha saját főnökünk/vezérünk lenne, nagyon is tudnánk harcolni.*

[A beszélgetést folytatjuk, s elérünk odáig, hogy kiderül: KS és a brúk még a vietnami adminisztrációban dolgozó saját brú előjáróiktól is félnek.]

VG: Féltetek a vietnamiaktól, féltetek, az amerikaiaktól, féltetek a franciáktól, és most még a huyênben dolgozó brúktól is féltek?

KS: Mi bizony félünk, mindegyiküktől, mindenkitől, aki a huyênben dolgozik. Minden brú fél tőlük. Ha brúk is, nincsenek tekintettel ránk (tõ bűn mut púng hég)! Már a kezdet kezdetén, régen, ezek a brúk, amikor annak idején valamiféle [adminisztratív] munkát végeztek, mind ilyenek voltak! Akár tassengek voltak, akár katonák, akármilyen munkát is végeztek, mindig kegyetlenek voltak, még a barátokat is elverték minden további nélkül. Különös, furcsa emberek!

VG: Mit jelent az a szó, hogy „különös, furcsa” (lak)?

KS: Nagyon megver, a brú a brút megveri. És azok a brúk, akik a kommunisták oldalára álltak, azok is ilyenek voltak. Brú gyilkolt brút, ugye látad! Hát ha félünk tőlük, ezért félünk. Akik igazi kommunisták lettek, azok a kommunistákra voltak tekintettel, többé már egyáltalán nem voltak tekintettel miránk! És akik az amerikaiak oldalán harcoltak, azok dettó ugyanilyenek voltak, 100 főből legalább három az amerikaiakra volt tekintettel, s ha találkoztak a [brú] barátokkal, egyszerűen megölték őket. Még látni sem akarták a barátokat, mondván, hogy azok „a kommunistákkal vannak”. Nem mondhatod, hogy mi brúk, ne lennénk különösek!

2. Szövegmelléklet [2/7]

[KS néhány történetet mesél el a francia indokínai háború idejéből. Kezdetben egy stratégiai fontosságú hídról beszélgetünk.]

KS: [...] Ott nagyon sok vietnami halt meg, a franciák harcoltak, a brúk meg elfutottak.

VG: *Elfutottak?*

KS: *El bizony. Tudod, a vietnamiak lelkivilága („az epéje”) meglehetősen furcsa!*

VG: *Hogyhogy furcsa?*

KS: *Ők nagyon szeretnek harcolni. Akármilyen nehéz legyen is, szeretnek harcolni. Ledobják azt a bombát, legurítják a hegyről, hogy az útra essen, legurítják. A vietnamiak nagyon hozzá vannak szokva/el bírják viselni, hogy meghaljanak. Igaz, nekik lett is országuk, nekünk meg, brúknak, nem lett!*

VG: Ti, brúk, hogyhogy nem szerettek harcolni? Egyfolytában katonák voltatok, először a vietnamiak, aztán a franciák, aztán meg az amerikaiak katonái voltatok!

KS: Nem, nem. *Akárkinek a katonái is voltunk, parancsra csináltuk, de a halált nem szerettünk! Nem bizony.*

VG: Azért csináltátok mindig, meg megparancsolták?

KS: *Igen, mert azt mondták, hogy „valakinek mennie kell” vagy „nektek mennetek kell”, és senki sem mondhatta azt, hogy nem megy. Hát elmentünk. De ha valaki azt mondta volna, hogy aki szeretne menni, az menjen, aki nem szeretne, az ne menjen...*

VG: ...akkor senki se ment volna?

KS: *Senki se. De ha [azt mondták], hogy aki szeretne menni, az menjen, aki nem szeretne, az ne menjen, de aki elmegy, az nem fog szűkölködni, akkor mindenki el akart menni! Megvolt mindene, étel és ruha [amit csak megkívánt]. Ez a szép élet! Mi brúk márcsak ilyenek vagyunk!*

VG: Jó, de ez mindkét oldalra érvényes!

KS: Hogyhogy?

VG: *Hát ha az ételt és a ruhát megkaptátok az egyik oldalon, és ugyanúgy megkaptátok a másik oldalon is, akkor mindegy volt, hogy melyik oldalra álltok?*

KS: *Igen, teljesen mindegy, bármelyikre! Minket csak az étel és a ruha érdekel, akár hívnak, akár nem hívnak, ha jól élünk, fiatalok és felnőttek egyaránt, mindenki elmegy!*

VG: *Akkor nem azért mentetek, mert testestül-lelkestül („az epétekben”) kommunisták vagy Amerika-barátok voltatok?*

KS: *Nem, mi mindannyian „testestül-lelkestül” jól enni és jól öltözni akarunk, mi brúk ilyenek vagyunk! Enni és öltözni szeretnénk, ahol megadják nekünk a jólétet, oda megyünk azonnal!*

VG: Tényleg?

KS: [Valójában a katonaélet] nem valami gyönyör! A repülőgépek, a katonai járművek [nem fejezi be: mind ránk támadnak]. De mindig nadrágban és ingben jársz, van ruha, van étel, ahogy a barátok, úgy te is! Amikor amerikai katona voltam, mondom neked, az ember elment, meghalt, volt úgy, hogy egy nap kettőt is hazahoztak. [És mégis:] az emberek továbbra is felszálltak a katonai járművekre, a repülőgépre: „én is megyek, én is megyek, én is”, és továbbra is megyek! Látom, hogy hazahozzák a barátomat holtan, vérbe fagyva, de akkor is megyek. De amikor a barátok megjönnek onnét, és mindnek rádiója van, piros sapkája, magas szárú cipője/csizmája, és mindannyian ilyenekben járnak – akkor mindenki, fiatalok és öregek egyaránt el akar menni. A mi falunk [gyakorlatilag kiürülne], senki se maradna egyáltalán, egyetlen lélek sem, legfeljebb egyedül mpaq Ū!

VG: Egyedül mpaq Ū maradna...?

KS: Egyedül mpaq Ū maradna itthon. Ha el lehet menni katonának, és megvan a pénz és minden, akkor mindenki elmegy azonnal.

VG: És miért maradna Ûnh egymaga itthon?

KS: Mert ő már öreg. A gyermekek, az akkorák, mint Ûn, Phun, Phen, Nhuai, vagy Bunchu, mindannyian [elmennek], ha megkapják a ruhát és az ennivalót, hidd el nekem!

VG: Mit jelent az a szó, hogy rasék?

KS: Azt, hogy *mindannyian elmennének*.

VG: *Mindannyian? És bármelyik oldalra? Ha megvan a ruha és az étel? Ezt azért kérdem, mert a kommunisták mindig úgy beszélnek, hogy „mi szegények vagyunk, de lélekben („epénkben”) kommunisták, és ti kövessetek bennünket”, de ti nem mondjátok, hogy „mi szeretjük/becsüljük/tiszteljük a kommunistákat, a forradalmat, vagy Hó apót”, hanem mindig a „ruháról és ételről” beszéltek!*

KS: *Igen, mi ilyenek vagyunk. Mi csak enni meg öltözködni szeretnénk. De ha valaki most azt mondja nekünk, hogy ez a mi házunk és ez a mi hazánk, hogy Vietnam a mi hazánk (is), akkor harcolunk mi is erőnk teljéből! Érted?*

VG: És ha holnap az amerikaiak azt mondják nektek, hogy ez a brúk országa, akkor ti a vietnamiakkal is harcba szálltok teljes erőből?

KS: Bizony, teljes erőből! Amikor az amerikaiak jöttek, az amerikaiak oldalán éltünk, és amikor a kommunista vietnamiak, akik északra mentek, visszajöttek onnan és [az amerikaiak] azt mondták, hogy harcoljunk a kommunisták ellen, akkor elmentünk katonának hozzájuk azonnal! *Mi brúk, mindannyian ilyenek vagyunk! Mikor milyen csapatok (ling=katonák) jöttek ide, mindig azokkal harcoltunk együtt!*

VG: Mikor melyik fél katonái jöttek ide, mindig azoknak az oldalán harcoltatok?

KS: *Mikor melyik ország (nước)//hatalom jött ide és volt szüksége katonára, mindig oda mentünk el. Bármilyen ország is legyen az, egyrészt mert enni kapunk meg ruhát, másrészt, mert nekünk mindegy, hogy milyen ország; mi brúk nem akarunk házat, nem akarunk hazát...*

[A beszélgetés néhány olyan brú személyre terelődik, akik kezdetben a Viet Minh szövetségesei voltak, majd később francia katonák lettek.]

VG: Hogyan lesz valaki forradalmárból francia katona?

KS: Az úgy volt, hogy... ő akkor ment francia katonának, amikor a franciák „regiment” (trung đoàn)-ben jöttek már.

VG: Az mi?

KS: Amikor a franciák már nagyon sokan jöttek ide, volt már erőd is, állandóan harcolni jártak, a nagy út mentén laktak, és akkor *a franciáknak katonákra volt szükségük. Egy tassengből, egy xából hat főt követeltek. Hát ekkor mentek ők el katonának.*

VG: De ő [achuaih Bunlai] nem félt a régi elvtársaitól, nem félt attól, hogy a kachmang [„forradalom”, itt a „gerillák”] megharagszik rá, és aztán

lelővi; hogy börtönbe vetik őt, a feleségét, az apját és az anyját? Nem félt ettől? A kachmang nem mondta azt, hogy ő „csúnya”, mert elment francia katonának?

KS: Nem mondtak ők semmit!

VG: De miért nem?

KS: A kachmang akkor már az erdőbe vonult vissza, és ha találkoztak, akkor...[nem fejezi be] *Az ember azért ment el katonának, mert kényszerítették rá. A franciáknak nem lehetett azt mondani, hogy nem megy az ember katonának. Értésítettük hát a kommunistákat is erről.*

VG: Szóval ti értesítettétek a kommunistákat? Elmondtátok az akkori kachmang elnökötöknek (chu tich), hogy ők elmentek francia katonának...

KS: mert a franciáknak nem lehetett azt mondani, hogy nem megy az ember.

VG: És akkor ők, a kachmang, nem mondtak semmit?

KS: [Nem mondtak semmit.] Ha elmentél, az úgy volt, hogy... *Az akkori Viet Minh nem volt ilyen merev, mint ma. A Viet Minh idejebeli kommunisták rugalmasak voltak. Ha elmentél francia katonának, hát elmentél; ha megtörtént, hát így szóltak: „ha harcra kerül a sor, és löni fogsz, majd fölénk lőj!*

VG: *Tényleg így megbeszélték?*

KS: *Tényleg! Majd fölénk lőj!*

VG: *Ne lőjön rájuk?*

KS: *Ne bizony, lőjön más! Fölénk lőj! És mikor a töltényt a fejünk fölé lőttük ki, tudta, hogy vele szemben ott „jó” emberek vannak! És aztán később rákérdezett, ki is volt ott, melyik brú? Egyrészt ez volt. Másrészt, ha a faluba mentünk... valaha, az akkori Viet Minh idejebeli kommunisták „lezserek” voltak... Ha a faluba mentünk [azt mondták]: „menj elöl”. Mondjuk én megyek elöl, és ahogy a falu széléhez érünk, mintegy véletlenül elsütöm a puskát, „durr”, lövök egyet. A faluban lévő Viet Minh emberek meg elmenekülnek. És ha a franciák odajöttek, hogy „mi volt ez a lövés”, „egy madárra lőttem”, semmi másra, csak „madárra”.*

VG: Ja, értem, szóval ez egy módja volt annak, hogy értesítsétek, hogy elmeneküljön!

KS: Igen!

VG: Mert nem akartatok harcolni egymással?

KS: Nem akartunk harcolni egymással!

VG: De máskor azt mondtad, hogy az amerikaiakkal való háború idején ez már máshogy volt...

KS: Bizony, bizony, az amerikai háború idején már nem lehetett...

3. Szövegmelléklet [2/8]

VG: Tegnap vagy tegnapelőtt este azt mesélted, hogy amikor otthagytatok a cachmangot, akkor visszaadtad a puskádat Vung Khóban. Aztán... [elgondolkozom], aztán valójában nem is tudom pontosan, miért is adad vissza? Elegend lett belőle, már nem tudtad tovább csinálni? Miért adad vissza, mert hisz nem is tudom hány évig a cachmang-nak dolgoztál? Aztán egyszer csak azt mondtad, na, most már elég, már nem szeretem a dolgot tovább? Mi miatt mentél át a másik oldalra?

KS: Nem akartam illegalitásba/az erdőbe vonulni! A feleségem itt volt, az apám itt volt, a fiam itt volt, és ha én egymagam követem őket [a forradalmárokat], állandóan a gyermekem jár az eszemben!

VG: Na de ők nem követhettek téged oda?

KS: Nem, nekik nem engedték meg, hogy velem jöjjenek az erdőbe! Egyedül engem akartak!

VG: Nem engedték? Csak téged akartak?

KS: Igen. „A feleséged maradjon itt még egy darabig, majd aztán ők is követnek téged” – így beszéltek. Én meg nem akartam elhagyni őket. Ha megyek, együtt megyünk mindannyian, de ők [a forradalmárok] becsaptak engem! Ezt is elmondom neked, *ők [a forradalmárok] becsaptak engem!* Két nagy, fonott rizstartónyi (saník) rizsem (saro) volt [félretéve az irtásföldön] és ők azt mondták nekem, hogy a medve kiette, szétrongálta a rizstartót! Becsaptak engem!

VG: A medve?

KS: A medve.

VG: Megette a rizsedet?

KS: Igen, a rizsetet! Elrejtőztem az erdőben, mert azt mondták, hogy meneküljek el, meghagyták, hogy távozzak a faluból, az erdőbe; és két nagy, fonott rizstartónyi rizsem volt, és a vietnami, még a nevét is tudom, C. már meghalt-e vagy nem, nem tudom... [nem fejezi be]

VG: Várj csak, ezt továbbra sem értem. Ez a rizs honnét volt, V.K. faluból?

KS: Igen.

VG: És tényleg a te irtásföldedről, onnét V. K.-ból?

KS: Igen.

VG: És ezt hol tartottad?

KS: A Lahiang pataknál.

VG: Itt, az erdőben?

KS: Igen, itt rejtettem el.

VG: A cachmang számára tetted el?

KS: *Elrejtőztem, mert a forradalmárok azt mondták, hogy meneküljek az erdőbe, vonuljak illegalitásba/az erdőbe, ne kövessem többé az amerikaikat, ezt akkor meg is ígértem nekik, megígértem, majd a rizst elrejtettem ott, majd amikor el akartam menekülni, nem engedték, érted?!*

VG: Hogyhogy nem engedték?

KS: Nem engedték, hogy az erdőbe meneküljek, azt mondták, hogy [mégis] maradjak otthon, de ha találkozunk, akkor dolgozzak nekik. Én viszont a gyermekemet és a feleségemet is magammal akartam vinni, ezt meg nem engedték.

VG: Várj csak, tavaly elmesélted nekem, hogy ők [a kommunisták] hogyan csaptak be.

KS: Kik?

VG: Tavaly azt mesélted, hogy el akartál menni északra, hogy a fogaidat betömesd, és aztán ők nem engedték neked, hogy elmenj.

KS: Hát épp ezért nem akartam velük [a kommunistákkal] együttműködni!

VG: Ez melyik évben is volt?

KS: Amikor el akartam menni a fogaimat betömetni északra... [elgondolkodik], az 1959-ben volt, amikor megfogtak és börtönbe kerültem.

VG: De akkor még nem voltál börtönben, és mégis el akartál menni északra?

KS: Igen.

VG: El akartál menekülni (lúh), vagy csak el akartál menni (põq) oda?

KS: El akartam menni, és ott akartam maradni. Katónának akartam menni, a kommunistákhoz. Akkor még nem ismertem a másik oldalt, még fogalmam sem volt róluk!

VG: És aztán ők miért nem engedték meg ezt neked?

KS: Nem engedték.

VG: De miért nem? Miért nem örültek annak, hogy van valaki, aki a forradalom útját tapossa?

KS: *Ők így beszéltek: „Te most, ... [szünet]... te ... [szünet] most ne menj. Most nem engedünk”.* De én meg el akartam menni, még hozzá a gyermekemmel és a feleségemmel. Bár akkor még [valójában] nem volt gyermekem, épp csak hogy elvettem a legelső feleségem. De az öcsém, az apám, a nővérem... [fordít egyet a mondaton] velük együtt akartam menni! És ez az az év volt, amikor az embereket már elkezdték összefogdosni.

VG: Összefogdosni?

KS: [Ngo Dinh] Diem alatt. Még nem fogták meg őket, de már tudtak róla, a forradalmárok, ez az oldal, már értesült róla. Így mondták: „ebben az évben az embereket el fogják fogni és börtönbe fogják vetni”. Ez a Diem alatt volt, őt így hívták.

[Ez után egy vietnami kommunista gerilláról beszél, aki a falujukhoz közel az erdőben élt, és akit rendszeres időközönként fel kellett keresnie, hogy utasításokat kapjon tőle.]

KS: Ő az erdőben élt. Mindig a falunk mellett, az erdőben.

VG: És te hogyan találkoztál vele?

KS: Megbeszélés szerint.

VG: Ti mentetek hozzá az erdőbe?

KS: Megparancsolta/meghagyta, hogy rendszeresen járjunk hozzá.

VG: És ti nem árultátok (báo) be őt?

KS: Tessék?

VG: Ha az amerikaiak elfognak titeket, és eláruljátok, hogy az erdőben él... Nem volt senki, aki beköpte (pái) volna?

KS: Aki feljelentette volna (atong án)?

VG: Igen.

KS: Nem, nem, mi nem értesítettük az amerikaiakat. Ezt a vietnamit nem jelentettük fel, nem mondtuk meg, hogy Viet Kong lakik itt. Ha elfogtak, csak minket fogtak el, ő megmarad. [itt visszatérünk az eredeti történetre] Na szóval nem engedték, hogy elmenjek...

VG: Nem engedték, hogy elmenj [északra]?

KS: Nem.

VG: De miért mondtad azt, hogy becsaptak?

KS: *Azért, mert először azt mondták, hogy engednek menni. Aztán amikor tényleg el akartak fogni, már nem engedtek. Amikor a Diem el akart fogni.*

VG: Honnan tudtad, hogy a Diem [a Dél-Vietnami köztársaság államelnöke. Itt a dél-vietnami kormányzat] el akar fogni?

KS: Onnét, hogy összehívtak bennünket tanácskozni. Diem összehívott bennünket tanácskozni, és ott azt mondta, hogy akik a Viet Kong számára dolgoznak – tudod, ő így hívta őket – azok most vallják be, de ha nem is vallják be, ő úgymint tudja már, hogy kik azok. Akkor már fogtak el embereket. A T. falubelieket már mind megfogták. Most akkor menjünk oda és tárgyaljuk végig a dolgokat egyszer s mindenkorra. Mi akkor a Pláng torkolatánál laktunk, odamentünk [V.K.-ba, ahol a tanácskozás volt], hogy megtanácskozzuk a dolgot, lementünk oda, a megboldogult achuaih V.-vel együtt lementünk, hogy elmondjuk: „A kommunistáknak is dolgozunk, de nekik [az amerikaiaknak] is”. Ők [előzőleg] azt üzenték: „Ti H-beliek, a C.-falubeli H.N. nemzetség tagjai, jöjjetek le ide, hogy véglegesen lerendezzük a dolgokat”. Aztán onnét este jöttünk haza.

VG: Hova mentetek „le”? V.K.-ba?

KS: Igen, oda mentünk le tanácskozóra. És amikor hazatértünk onnan, este volt, úgy 7 óra körül, akkor értem haza, elmentem a barátaimhoz [a gerillákhoz], hogy elmondjam nekik: „Most az a helyzet, hogy baj van, Diem el akarja fogni ezeket az embereket [akik kommunisták], nem tudni, hogy kit akarnak elfogni, de [akit akarnak, azt] el fogják fogni. El akarják fogni őket, meg akarják verni, meg akarják ölni őket, nem tudni, hogy meg fogunk-e halni” – így beszéltem. „De, hogy meg fognak verni, az biztos, aztán még az is lehet, hogy meg is halunk. Úgyhogy most már nem bírom tovább, nem bírom. El akarok menekülni innét.” „Jó, akkor elmész” – így ők. Érted? „Mész!” „Rendben, ha Önök azt mondják, hogy megyek/mehetek, akkor én

tényleg elmegyek”. „Igen, menj!” „Megyek! Rendben!” „Rendben!” Akkor azonnal hazamentem. Kora reggel lementem V.K.-ba a tanácskozáásra. A tanácskozás alatt viszont, még ott, azonnal, elfogták az embereket, érted?

VG: Ott? Azonnal?

KS: Igen, azonnal, a kezdet kezdetén. Rengeteg embert! Tizenöt főt, azonnal! És láttam, ahogy elfogták az embereket, és ott beszélni kellett, és volt azonnal olyan ember, aki ránk mutatott [és elmondta, hogy kommunisták vagyunk], volt bizony ilyen ember, még most is él, mi brúk magunk dobjuk („mutatunk rá”) fel a brúkat, bottal [gumibottal?] mutatott ránk. És akkor hazaengedtek, hogy végiggondoljam a dolgokat. Hazaküldtek, hogy végiggondoljam. „Menj haza és gondold végig!” Hajaj, engem el fognak fogni! Hazaküldtek, hogy végiggondoljam. Hát hazamentem és vissza se mentem többé [V.K.-ba]! Felmentem egyenest C.-be, elmentem hozzájuk [az erdőbeli kommunistákhoz, és így szóltam]: „*el akarok menekülni innét, Diem el akar fogni engem. Most hát a ti dolgotok, hogy az utat mutassátok nekem, nem maradok együtt a családommal, de engedjétek meg, hogy a gyermekem és a feleségem, meg az apám elmenekülhessenek. Én itt, ezen az oldalon állok, semmi probléma, elviselem azt is, ha meghalok*”. Akkor még nem ismertem a másik oldalt [az amerikaiakat], még sohasem láttam őket. Hát így volt, hidd el nekem. És akkor: „Nem lehet!”

VG: Mit nem lehet?

KS: Nem lehet menni! *Azt mondta, hogy ne menjek! Nem engedte! Nincs út, azt mondta, egyrészt nincs út. Másrészt azt szeretné, hogy béke legyen ebben az országban. Hogy könnyű legyen házat és irtásföldet készíteni. És ehhez tudni kell túrni mindent, bevonulni a börtönbe Khe Sanhba. Ezt mondta!*

VG: Nem értem, boldogságról beszél, amikor az ember börtönbe kerül Khe Sanhban?

KS: *Ha tudsz túrni, akkor lesz ebben az országban béke; [mi az, hogy] nem akarod a börtönt, de a békét, azt akarod, milyen béke ez? Ilyeneket mondott öng G.!*

VG: Várj csak, ezt nem értem. Mondd el újra! [itt a ngõi, majd a nôiq szó értelmét kérdem]

KS: Azt mondta, hogy ha elfognak túrni kell, ne meneküljünk el, ha megvernek, túrni kell!

VG: De miért?

KS: [Mit tudom én!] Így beszélt(ek). Ő, meg mpaq Đ., H. faluból! Olyanokat mondtak, hogy „*ti brúk a forradalomnak dolgoztok, de egy kicsit sem szeretitek, egyáltalán nem szeretitek a nehézségeket! Nem szeretitek, ha börtönbe kerültek!*”

VG: De hát senki se szereti! Senki se akar börtönbe menni! Micsoda örült ez az ember!

KS: *Hát, ha egy kicsit sem szeretitek, akkor egyáltalán minek is csináljátok, mit csináltok egyáltalán! Így mondták. Akkor én azt válaszoltam: „Hát*

akkor ennyi! Ha ti így beszéltek, akkor én nem csinálom tovább!” Reggel hazamentem, kora reggel, és még ott, akkor; jött is Diem és meg/el is fogtak azonnal.

GÁBOR VARGYAS

OLD VALUES – NEW CONTEXTS

THE BRU IN THE VIETNAMESE WAR

The paper consists of three parts. In the first one the author delineates the academic discourse about the Vietnam war that constitutes the political-historical framework of his paper. He concludes that besides the two usual voices on Vietnam War, the American and the Vietnamese, there is a third one possible: that of the Highlanders. Vietnam’s minorities are conspicuously missing from the public discourse on “America’s longest war”, albeit this war was fought mostly in the mountainous hinterland inhabited by them.

In the second part the author briefly presents, on the basis of his earlier works, the responses of the Bru to their encounters with the outside world. In his analysis the Bru were/are a very peaceful and shy people who, in their fight for survival during historical cataclysms, have elaborated a “smooth” strategy that consists in seemingly accepting the frameworks of the existing all embracing political systems, still keenly maintaining their privileged position at their periphery. Being thus *in* and *outside* them, the Bru aimed more at maintaining their *liberty/freedom* than their (political) *independence* – the identity of the ruler being of no importance for them (“we have accepted the rule of anybody that has come here” or, in literal translation, “whoever imposed himself upon us, we have accepted his rule”).

In the third part, the author demonstrates through an 18-hour-long life history of a Bru man, *khõi Sarâng*, recorded by himself, how these attitudes and value systems manifest themselves again and again in an extreme political historical situation – the Vietnam war.